

PALMKNIHY
knihy ve vaší dlaní

Poslední soud

Vladislav
Vančura

OBSAH

Lod' na řece	6
Pilipanincův příchod.....	17
Odeta	27
Výstřel	36
Strach	46
Ostrov	56
Vyznání	66
Požár	77
Nemocnice	87
Smrt	99

Lod' na řece

Vše, co lze dáti, milostná růže, slova, chléb, všechna poblouzení lásky, všechny příčiny válek, leží na hromadě města.

Je čtvrtá hodina zrána a čtyřnásobné křídlo můry se zavřelo jako kniha. Spí. Mlékař hartusí nad svými džbány, je den. Ulicemi projde jitřní hlídka, sklepení ticha se otevře a na čapku Mostecké věže padá rosa.

Ranní stráž, hlídka o dvou mužích, hlídka hřmotící botou a klením, se zastavila v hlubokém znepokojení, slyšíc svá jména.

„Kdo mě zná?“

„Upokojte se, nikdo nevolal a nikdo tu není. Nač jste myslil?“

„Na hlouposti. Na Jeníkovu hračku.“

Prvý strážník pokrčí rameny, neboť již zasvítává. Policejní strážnice je blízko a jim oběma nezbývá než jistota úřadu.

Jdou dále, trouce si boky vrásčitými plášti a podobni spřežení býků. Jdou mimo pijáka, který vrávorá po lesích opilosti, mumlaje jméno příliš krásné, aby je mohl vysloviti jazykem všedního dne. Snad si ho nepovšimnou, snad dojde k rvačce, neboť lidská ramena nemají křídel, neboť chudáci se nepoznávají, neboť jest křivda a smutek, o němž nikdo neví.

Nastalo ráno, do oken opět viditelných sype se záření, prach jitra padá a sněží, krajkoví záclon se chvěje a tanečnice oděná perlami zkřížila ruce nad stolem, u něhož se nejídá.

Housenky pohnuly tělem z prstenců, je den, ó bědné nevěstince!

Vyražte prach snů ze svých mozkovic! Vzhůru, ouřadové!

Vzhůru, žebráku! Tvoje katedrála je zchystána a největší zvony znějí jako dva troníčky v kapsáři.

Dveře Hejtmanu, starobylé noclehárny nejchudších lidí, zavřely se bez hluku za časným chodcem.

Hle, zahradník příběhu. Sešlý král, člověk bez košile. Josef Ramus.

Ó léta dostavníků a titěrné vojny, při níž krev sotva poznamenala bělostná vojska! Žebrák Josef Ramus je málem stoletý a jeho uvažování není přesné. Lásky časem vyvětrávají a nenávist ztrácí své ostří. Žel, barvy Ramusova hladu jsou tytam a zbývá trochu tisně, podobné stesku a smíru; Josef je velmi stár.

Svým řemeslem býval tesař, jeden z těch, kdo chodili světem se širočinou. Měl brašnu, hůl a nástroj tak jemný, že bylo nutno vraceti se z předalekého Mostu a z Vídně, aby kterýsi pražský kovář mu nasadil nové ostří. Chodil, rozeznáváje zemské hranice podle způsobu svěcení neděle, uctíván chudobou všude stejnou a maten cizím jazykem, zatím co doma přibývalo mateřštiny jako měsíce.

Jeho původ byl temný. Zvyky vesnice uprostřed města, řád pobřežního okrsku jménem František, dosti rázný, aby cepoval chasníka, propůjčily mu něco veselosti a odvahy. Mohl mluvit o širokém příbuzenstvu, jež se strachuje, pokud se nevrátí, a když přišel, vyslechne s uštěpačným tichem, že je chud, že se oženil a že se vrací sám.

„Kdo je to?“ otázal se jeden z mužů, když Ramus míjel stráž.

„Toto slepé strašidlo,“ odpověděl druhý, „zachovává věrnost praobyvatelům Františka, toť chlap, jenž zná svá práva. Myslím, že přechovává zloděje, nebyl však usvědčen. Je po čertech chytrý, a kdybys jej předvedl na strážnici, mnoho bys nepořídil. Ostatně je to dobrák ...“

Tento horlivý soud byl provázen horlivějším máchnutím. Eh, názory, jež praví ano a ne a převrací se z boku na bok!

Bylo ráno, nuže, minuli žebráka, krácejícího po způsobu všech, kteří se při odpočinku vztyčují jako plamen. Po chvíli bylo jej viděti, jak se naklání nad řeku a dotýká se jí stínem.

Cesty žebráků jsou příliš dlouhé; bila devátá, když došel k mostu a stanul na místě, jež mu vyhradilo dlouhé užívání. Vklínil se do kouta, dotýkáje se svorníku temnot, a počínal díkučinění, jako by jeho klobouk nebyl prázdný. Ach zaměstnání, jež vedle soudobých mravů zdá se neuvěřitelným!

Jakési šelestění světla chvělo se v jeho paměti, budujíc městské tvary, vodní hladinu, kozičky mostu, hradní štít a čepel věží, jež se tyčí nad ním. Domýšlel se divé a strakaté barvy, tuhé a chřestící modři jako zbroj. Slyšel rány a souhlasný ropot řeči, hmataje hranu, jež byla šedá, jako je právě šedý kámen.

„Hej, starý, co je s vaším kloboukem? Je plný jako cícha, co chcete víc?“

Tato věta platila za vtip a stala se úslovím, jež počíná rozmluvu. K Josefovi přisedl chlapík, a máje nohy spuštěny podél stupně, jenž byl snad posledním schodem hrozného nebe, vzal žebrákův klobouk do špetky.

„Jakže, řekl jsem cícha? Nesmysl! Podobá se daleko více hvězdici, člunu a psovi, jenž spí.“

„Byl bych velmi rád,“ odpověděl Ramus, „kdybys táhl po svém.“

Stádo vozidel, hlomozné a bekavé stádo s výbuchy motorů a klení, šlo mimo pomník jako dvě časů a bylo slyšeti město čisté řeči a sprosté služby. Město, jež milujete, město staré a nové, město špatných voličů, město s úlomkem skály, která je tak krásná! Můj bože, člověk by málem nevěřil, že žijeme v tak bídných časech.

Je desátá, devatenáctého dubna roku 28. Skála je otevřena cestou příliš ohavnou, klášter zahálí a hlas, který slyšíte, není zvon.

„Haho! Haho! Uhněte se! Jezděte vlevo!“

„U všech všudy,“ děl Ramus, „jaký je to hluk? Myslím, že Emauzy se svalí a tato socha vezme do zaječích.“

„Ano,“ přisvědčil druhý, „svalí se, protože neplatíte daní. Avšak pokud jsem porozuměl, chtěl jste mě poslati k d'asu.“

„S přibývajícím stářím zvětšil se můj nezájem o zdejší krajinu. Musil bych si sundat brýle, abych ji viděl o něco rozsáhlejší a hezčí. Tu jest, tu máte svoji kotlinu, tak málo vhodnou k zakládání měst. Uhaduji směr staroměstského rynku. — Ručička věžních hodin sune se vzhůru. Ostrovy málo čiré, tré kachňátek mezi dvěma mosty, plují vstříc nedbalému proudu, osazenému lodicemi vášnivých zálib, které nesdílíte. — To vše, co vidím, to vše, co uhaduji, shrnuto v důvod, jenž vás drtí, mě nezavazuje. Půjdu.“

Řka to, muž, kterého nic nepřimělo, aby mluvil ve smyslu pádných sdělení, jichž vyžaduje duch fakult, slušného divadla a výchovy soudních svědků, vyhrabal peřestý doutník a kouřil. Měl všechny vznešené a tklivé vady vzdělance, který propadl při státních zkouškách, slouže vtipu z líhně nesrozumitelné a doslova výstřední.

Byl znalcem dalekého dvora hvězd, se smyslem pro náhodu, když počítal svoje vydání.

Snad se mu nikdo nevyrovná v náruživém výboji, když (čelo s devíti vráskami, protnuté hrdou rýhou shora ke hřebeni nosu) v plískanici papíru, bez uranoskopu, bez souřadnic, prost všech pochyb a nemýle se o kvintík, pokřikoval v červenci na Labuť, Lyru a Delfína. Byly na svém místě.

V hojnosti, jež tvoří povahu národa, jest něco nepravidelnosti a libovůle, nevhodné pro krásný příklad. A tak pro zřejmou mladost a novotářství bylo zkaženo pět docentur. Senát předstíral nedoslýchavost a jezdec, obrátiv štítek čepice k zadku koně, jedal nejrychleji, prohrál, neboť krok dostihu je ustálen a posloupnost stanovená. Z milosti rozvahy má kdekdo syna a pomocníky o stupeň hloupější, než je sám. To je pravidlo a nesklonné výjimky nejsou v oblibě právě tak jako výjimky ve skloňování.

Filosof, který právě domluvil, se jmenoval Emil Weil a podle uvedeného zákona byl pomíjen, jakkoliv si opatřil hodnost doktorskou, uraziv čtené sloupce a zhltnuv se snadností věru židovskou spoustu kněh.

Byv tázán, co dělá, opsal Weil veliké gesto:

„Půjdu do Ameriky," odpověděl.

„Tak! Co mám provést, abych oddálil ten den, nemoha ti poskytnouti půjčky, které bys zneužil?" pravil Ramus.

„Obědy a účast mě opouštějí. Husa a kur, na jejichž divokosti netrvám, se vzdalují, letíce na západ. Pozbývám řeky a města, jež jsem se naučil znáti, a aniž bych měl užitku z cesty, chystám ji. Vaše čínorodé zaměstnání poutá vás k tomuto místu. Tím lépe, rázem jedenácté seznámím vás se svým přítelem. Je to Rusín jménem

Pilipaninec, muž těžké váhy, lovec, jenž odložil kulovnici a kyj teprve v předsíni dopravní kanceláře."

"To jest jedna z pošetilostí, které nedokončíš," pravil Ramus. „Ostatně myslím, že toho člověka znám. Je to týž hromotluk, který už několik dní bydlí s tebou. Je to muž málem němý, drvoštěp či sedlák z Verchoviny, jenž zšílel tvým tlachem."

"Tu přichází!" vykřikl Weil a ukázal na člověka otálejícího v jízdni dráze, jako by nesouhlasil se zamotanou jednoduchostí provozu. Snažil se býti dopodrobna neviditelným v jakémsi mimikri, pro něž se rozhodl, když odložil barvy lesa a přijal městskou šed' a zmírnil ruměncem venkovské národnosti, jenž ho prozrazoval. Ale i tak byl patrný na dvě míle a jeho úsilí vycházelo naprázdno. Zaražené obličej v kloboucích ustupovaly jako voda, do níž vniká lodní kýl, a jeho shledání s Weilem se stávalo věcí veřejnou. Dáma odklepávající svoji procházku zaostalým podpatkem žasla nad neomaleností prostého zvyku choditi přímo a proti návodu, který je vštěpován občanstvu, ať již kvapí ke kypícímu hrnci či, majíc své činy ve vážnosti, se šourá v hodnosti radovské (jíž roku osmnáctého, když všechno zešupačelo, byly uřezány vousy).

Pilipaninec přinášel úsměv, který nebylo možno ani setřásti ani ukončiti a jenž byl živěn skupinami svalů odedávna nezúčastněných na výrazu. Smál se, potrhuje ramenem, které nosívá střelnou zbraň, jako hospodyně, jež v důvodném veselí roztřese nad zástěrou kličku tkalounu.

"Dosti úvah, děkuji za dobrou radu," řekl opět Weil, „zde je můj přítel, přál bych si, abyste jej viděl co nejlépe." Z této trojice nebyl nikdo v nebezpečí, že by se nedorozuměl, mluvě češtinou, jež dovoluje, aby kmeny jejího lesa obrostly chybami právoznalců. (Tito chlapíci kdysi přikvapili u vážné snaze mluvit slovensky i rusínsky.) A hle, co z toho vzešlo? Na jazykové jemnosti (jež není krupobitím, abyste se pohoršovali) prý málo sejde. Proti zvonům latiny, jež zaplavují vesmír, jsou tyto hlasy tiché a komolé; a přece se

berním správám nepodařilo zmrhati a zamlčeti vše, co v nich je krásného.

Ramus, Weil a Pilipaninec pokračovali v hovorech, které lze sledovati ve volném překladu a s chybami méně nepřijatelnými.

„Co chcete," pravil Weil, „starý Ramus se naučil trpělivosti, slyše kazatele sekt, kteří ji vesměs doporučují. To ovšem neznamená, že není zuřiv, právě tak jako já, který jsem vynalezl bezpočet zakázaných, či lépe nedovolených prostředků, jak sehnati peníze, a přece jsem zůstal chud."

Rusín stál a přisvědčoval. Po chvíli, maje v úmyslu, smeknouti, neboť mimo přešel vousatý kněz, rozehnal se hroznou silou. Jeho zdraví bylo nepochybné. Tento archanděl síly, aby spravedlnost přišla k svému, byl nadán pisklavým hlasem a rozpačitou nemilostí odstávajícího límce. Jeho městský ústroj nebyl k ničemu. A přece byl polichocen, že vězí v zatroleném kabátě. A přece měl dosti zvůle upravovati si nákrčník! Pilipaninec po dvě či tři léta usiloval o věhlasné jméno. Po dvě léta myslil na kuchařství krve jako voják, vracející se z paluby monitoru, který mimo smilné myšky neměl ve svých prostorách ani příhody ani hříšku. Ozbrojoval se na zápas s počestností, a aby se zdál rozumný, smýšlel ze všech sil hrubě.

„Až se vrátíme," řekl, „budu vás častovati po devět dnů." Tolik či déle trvají v Karpatech pitky.

Ramus nemohl souhlasiti, způsob doktorovy řeči zlehčoval jeho hadry a vážnost právě tak jako silná tvrzení a bujarost Rusínova. A tu, zvedaje růženec a propouštěje jeho kuličky jako jehňata svěřeného stáda (jemuž uvykl důvěrovati za cinkotu haléřů v čepici), opakoval věci dávno známé, řka, že je sám a sám a že je město příliš osazeno žebráky.

Na štěstí doktor Weil byl dosti prozíravý, aby mohl skončiti tuto osobní rozmluvu. Zastínil si ucho a krátce se rozloučil.

„Odcházíme," pravil, přerušuje žebráka, „chtěl bych odvésti Pilipanince k Dejmovi."

Ramus zůstal. Pronesená slova odrážela se v hladině slepoty, jako by šlo o verš a o Homéra. Ale plachetnice chabého zvuku byla

předstižena mohutným křížníkem čekání, který si přisvojuje všechny barvy.

Zatím Weil a Pilipaninec sestoupili k řece a šli směsicí chodců nejistého pohlaví a nejistých nohou. Bylo jich bezpočet. Diváci podpírali si hlavu mileniným loktem a shlíželi na řeku, jako patříte za večera do ohně a na tvář zpěváka.

Kdyby městské okresy byly označeny jménem zvířat, vládl by na nábřeží pes. Pes, který se vynořuje z vody, máje tvář obrácenu k horlivému slunci, ocas zaťat v kruh a proslulé dřívko, či hůl, napříč v hubě. Pes, jehož škodlivost byla zjištěna ve věci střevních parazitů, pes na okamžik volný a vděkuplný, jenž ve skvrnách ticha se ohlašuje štěkotem a nezná mezí v hopkování, když stihl zem. Bylo jich dosti tohoto pátku a žádný z nich nemlčel a řvali za účelem božským a kratochvilným, uvádějice na mysl stádo a loupež.

Weil nedopouštěl se neopatrnosti, aby vyložil Rusínovi vše, co nepostřehl. Živil svým mlčením a svým tlachem zbudnou a chatrnou představivost Pilipanincovu, tvrdě po chvílčkách ticha, že prozřetelnost poskytla žebrákovi třikrát sto tisíc korun a zbavila jej tak práva nenáviděti vlastního řemesla.

„Hle," pravil po způsobu dcer, jež zmátly posluchače svou hudbou, „hle, nyní tak, jak jej znáte a jak jsem jej vylíčil, stojí, žádaje na všech, kdo jdou mimo, po dvou librách masa; nebude klnouti, jestliže mu je odeprou, ale vychválí do nebe dárce troničku, nikoliv pro almužnu, které je mu pramálo potřebí, ale pro samo milosrdenství."

„Nevím, co myslíte," odpověděl Pilipaninec, „Ramus je stár a nevidí dále než na konec své hele. Jsem jist, že nemá krejcaru, jinak by nestál na křižovatce v hodinách jídla a spánku."

„To vše," řekl opět Weil, „je zdejší ctnost, jíž není třeba, abyste rozuměl."

Bylo mu zřejmě příjemné udivovati Rusína, který mu vnukal bázeň svým bicipsem a svaly zádoými (zemědělci u věčném sklonu a vztyčování, přelévající okeán země a vážice vědro až z pekel, zmohutněli tak příliš!). Weil byl strašpytel, ale rozmarný, a tu

v různici duchů, v proudu a vichrech zvukových vln nalezl jakýsi dvouzpěv souhlasu a popírání, něžnosti, peněz a chudoby. Semlel páté přes deváté. Umění mluvit naplano stálo jej desetiletí úporného cviku a ztrátu přátel, kteří živě souhlasí, dostaneli se odplaty viníkům, a kteří nesměšují hrachu s popelem. Vyznačovala jej posedlost dotýkati se současně všech hrotů, žaloval na Turecko a zároveň je tak miloval, že s pohnutím a se steskem zdravil legačního radu, jenž po desíti letech se vrátil z Konstantinopole (aniž se vědělo, že toto rozhodnutí je nesnesitelné). Byl hotov na rozhraní dvou ulic svěsti půtku s politikem, který se vyznal v bláznovství, a přece ustrnul, kolik výstřednosti a zmatku tají Weilova hlava. Byl nevybíravý v této zmatené důslednosti, plýtvaje chválou a odsudkem, souhlase, odmítaje a zněje jako Einsteinovy housle.

Prátelství s Pilipanincem, narychlo uzavřené, mělo povahu těchto podivných zálib, plných sváru.

Šli, zanechávající těkavou stopu v prachu vesnice, která se rozkládá pod stěnou nábreží, a dotýkali se vzdálených věcí prstem paměti.

„Můj dvůr, mé Karpaty!“ řekl Pilipaninec, zvedaje hlavu jako kohout, jenž zaklíná houštinu mezi studnou a úly, „mé stráně, můj chrám!

Příliv a odliv stád přechází z vrchu na vrch a opět se vrací. Nitky bystřin na medvědíím stavu hor, jež tkají veliké vodní dílo Tisy! Mám na rameni jizvu po chrupu rysa, který zuří, a v mém stehně se zlámal nůž zděšené noci šestého června.”

„Byla souzena?“ otázal se doktor Weil a postrašil se, když slyšel, že nikoliv. „Běda,” řekl, „tím hůře pro vás! Strážte se hluku a trýzně, jež jde s vámi z úvodí do úvodí. Toť lampa, která zůstala rozsvícena uprostřed dne a žhne, ač jí nevidíte. Tyto skály,” dodal, dotýkaje se nábreží, „se pohnuly z místa, ale zachovávají povahu hor, po nichž kráčí strašidlo a houká na státního zástupce.”

Weil se vztyčil, dovoláváje se velikosti, jež ho minula. Bylo k poledni a čas mysliti na oběd. Řeka se zastavovala. Lodice